

УДК 81'367.634:81'373.45=161.2=162.1

ЗАПОЗИЧЕННЯ З ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ В УКРАЇНСЬКИХ ПАМ'ЯТКАХ XVI–XVII ст.

Тетяна Висоцька

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української мови
вул. Університетська, 1/234, 79000, Львів, Україна
тел. (032) 239 47 17*

У статті на матеріалі пам'яток української мови XVI–XVII ст. розглянуто використання запозичених сполучників. З'ясовано початок їхнього вживання в українській мові в порівнянні з іншими західнослов'янськими мовами. Простежено семантико-синтаксичні відношення, які виявлені сполучники виражали в українських текстах окресленого періоду, а також досліджено подальше функціонування сполучників-запозик на українськомовному ґрунті.

Ключові слова: сполучник, українсько-польські зв'язки, запозичення, пам'ятка, частка, синтаксичні конструкції.

Українсько-польські контакти XVI–XVII ст. займають важливе місце в системі міжслов'янських взаємин, що спричинене ареальним сусідством, політико-економічною зацікавленістю, зв'язками в різних сферах суспільно-культурного життя, а також близькою спорідненістю обох мов. В Україні тогочасна мовна ситуація була своєрідною. З одного боку, українська (руська) мова отримала статус державної (що функціонує у справочинстві та урядуванні), а з іншого – асиміляторська політика Польщі створила передумови для «експансії польського етнічного та мовного елементу» на терени України [37, с. 718; 34, с. 55], появи двомовності, особливо у веденні актових книг [21, с. 32–33]: «Канцелярійна актова мова – могутній провідник польських впливів до мови української» [22, с. 465].

Отож завдяки драматичним історичним подіям, національно-релігійним, культурним рухам українські землі від XVI ст. поглинула «польська хвиля», що помітно вплинула на українську мову [37, с. 721]. За кількісними підрахунками Л. Гонтарук (на матеріалі СУМ^{XVI-XVII} (літери А–Ж)), у період XVI – I половини XVII ст. в українську мову з польської потрапило 829 лексем, натомість із церковнослов'янської – 632¹ [9, с. 98].

Загалом історіографія дослідження запозичень² з польської мови в українську з погляду синхронії й діакронії є значною: чужомовні впливи вивчали О. Огієнко, Л. Гумецька, Й. Дзендзелівський, Л. Гонтарук, В. Мойсієнко, М. Мозер,

¹ Прикметно, що польська й церковнослов'янська мови становлять найактивніше джерело запозичень [9, с. 81].

В. Титаренко вважає, що слід розмежовувати лексеми-запозики безпосередньо від мови-джерела і через його посередництво, адже це дасть змогу у подальшому встановити власне питому вагу впливу польської мови на українську і з'ясувати точні шляхи проникнення іншомовних слів [32].

² Поділяємо думку В. Титаренко про те, що термін *іншомовні слова й запозичення*, які аналізуємо з погляду діакронії, слід уважати синонімами, позаяк «визначити ступінь засвоєння чужомовного номена в тогочасній мовній системі практично неможливо» [32].

С. Гриценко, В. Титаренко, О. Зелінська, І. Царалунга та ін. [22; 62; 13; 9; 21; 20; 7; 32; 15; 35]. Проникнення запозик в українську мову на порубіжжі XVI–XVII ст. здебільшого досліджували на лексичному рівні (слова на позначення державно-адміністративного устрою, військової справи, релігійні поняття, абстрактна лексика та ін. [7; 8]), проте запозичення на граматичному рівні вивчали тільки в загальному контексті або взагалі залишали поза увагою, зокрема це стосується використання сполучників, що й зумовлює актуальність обраної теми.

Мета статті – виявити сполучники іншомовного походження в текстах української мови XVI–XVII ст., з'ясувати мову-джерело запозик, проаналізувати їхнє використання в мові-джерелі та в досліджуваних пам'ятках і простежити подальше функціонування.

На основі картотеки історичного словника XVI – I пол. XVII ст. та власних спостережень (див.: Джерела) налічуємо близько 30 іншомовних сполучників³, запозичених безпосередньо з польської мови, а також із чеської та латинської, які з'явилися на україномовному ґрунті за посередництвом польської мови.

Українські словесники висловлюють неоднозначні міркування не лише про виникання сполучників, а й про їхнє походження. Найважче встановити мову-донора сполучників, які наявні в сусідніх близькоспоріднених слов'янських мовах (зокрема в польській). Тому в наукових розвідках кількість іншомовних сполучників, виявлених в українських пам'ятках аналізованого періоду, різняться. Відтак не завжди виправдано вважати полонізмом те чи те слово (у нашому разі сполучник), особливо за зовнішніми ознаками, позаяк воно може бути утвореним на спільнослов'янському ґрунті, бути «праслов'янським лексикальним надбанням», виникнути в кожній з мов одночасно й незалежно одна від одної (І. Огієнко, Л. Полюга, О. Царук, В. Мойсієнко, В. Титаренко [22, с. 463–464; 24, с. 179; 36, с. 188, 197; 21, с. 32; 32]).

В українських пам'ятках XVI–XVII ст. дослідники виділяють серед сурядних сполучників, запозичених із польської мови або за посередництвом польської, **ал(ь)бо (алболи), алиясь, атоли, леч, чили**⁴ та ін.; а серед підрядних – **ал(ь)бовем (бовем), ачкольвек, если**⁵, **поневаж** та ін.

В етимологічних дослідженнях сполучник **ал(ь)бо (albo/alebo/alibo)** виник від поєднання ***a+le+bo/ali+bo >albo**⁶.

Перші фіксації сполучника **albo** в українських пам'ятках датовані XIV ст. [ССУМ, т. I, с. 68], як і в польських [39, с. 18].

В українському мовознавстві є протилежні міркування про польське походження цього слова. На думку одних лінгвістів, сполучник **ал(ь)бо** проник в українську мову з польської, тому його розглядають як полонізм (Л. Булаховський, О. Безпалько, К. Герман [5, с. 37; 2, с. 174; 6, с. 17]), а на думку інших – давній

³ Л. Гонтарук серед 829 виявлених запозичень із польської мови в українську фіксує 20 сполучників, що значно перевищує кількість часток – 9 і применників – 3 (на основі 9 випусків СУМ^{XVI-XVII}) [9, с. 98].

⁴ Висоцька Т. Сполучники *чи, чили, ци* в українських писемних пам'ятках XVI–XVII ст. / Тетяна Висоцька // Писемні пам'ятки: сучасне прочитання / Відп. ред. Г. Дидик-Меуш. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2011 (Серія «Історія мови»). – С. 91–100.

⁵ Висоцька Т. Сполучники віддіслівного походження в пам'ятках української мови XVI–XVII ст. (*ес(т)ли, если(же), ежели*) / Тетяна Висоцька // Наук. записки Кіровоградського держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка. Серія : філологічні науки (мовознавство) / [ред. кол. : В. Ожоган (відп. ред.) та ін.]. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – Вип. 86. – С. 328–339.

⁶ Є думка, що український сполучник **або** є зрощенням сполучника і частки (а+бо) чи утворений від форми **алибо** через посередництво **албо** (Л. Булаховський, Л. Гумецька) [5, с. 36–37; 11, с. 31].

сполучний засіб, що виник на загальнослов'янському ґрунті, одночасно використовувався в українській і польській мовах, проте в українській його активне вживання пояснюють впливом і підтримкою з боку польської мови [17, с. 36–39; ЕСУМ, т. I, с. 64]. Уважаємо, що слово **ал(ь)бо** в українську мову потрапило з польської, у якій, за спостереженнями О. Царука, є «власним синкретичним утворенням» [36, с. 181]. Використання цього сполучника в українській мові від XIV ст., а згодом його інтенсивне проникнення в українські тексти XVI–XVII ст., передовсім у мову судочинства, є наслідком ведення діловодства українською і польською мовами [21, с. 30].

В українській мові XVI–XVII ст. сполучник **албо** виражає *розділові, пояснювально-ототожнювальні*⁷ семантико-синтаксичні відношення.

У **розділовій** функції використовується:

як одиничний – поєднує однорідні члени речення: „К лесе са(р)нови(ц)комз фалбы попелѣ лашто(в) пє(т)дега(т), которы(м) попело(м) **АЛБО** фалбою шеца(л) ми се н(с)тит[н]...” (ДМВН, 1605, с. 88); „за возми н прывалкомз мѣжества доказѣетъ, дрѣгѣ открито пѣхото **АЛБО** конно” (ДС, р. 3. ч. 2); кількісно-іменну сполуку: „та емѣ еше до того длаз золоты(х) што **АЛБО** две ...” (ДМВН, 1605, с. 88); предикативні частини складносурядного речення: „Ниж гды бы котромѣ шляхтичѣ ... пѣнезѣй на слѣжебѣ жолнерскѣю н пѣшкѣю за его стараньемз не дано, **АЛБО** панове фѣдѣчи на войнѣ прѣймовачи ихъ не хотѣли: тогда таковыи ... бѣдетъ ... колени” (АЗР, т. 3, 1563, с. 132).

як повторюваний **албо... албо** – поєднує однорідні члени речення (розділово-перелічувальна функція): „... коли бы хто змовѣ **АЛБО** спикненье **АЛБО** бѣтѣ зчинилз на здоровье наше господарское...” (ВКЛ, 1566, 1/3); „полезно сѣтъ ко направленю, ко направлению хр(с)тіанз правобѣрныхъ, ѿ пожиття годнаго хр(с)тіанскаго, **АЛБО** збогаченихъ и блудлихъ, **АЛБО** бнемз хвѣнхъ, слѣхатн...” (УС, Унів, 1696, 4 зв.); чергується зі сполучниками або, или, чи (див. СУМ^{XVI-XVII}, в. 1, с. 90): „ѡ бѣдѣже каждый таковыи, **АБО** предметъ **АЛБО** дарѣтъ, самз очивнѣте передз нами Господремз обзвѣтити млетъ ...” (ВКЛ, 1566, 7/1); „вѣдѣже, хто бы зъ такой пригоды, зѣбы **АЛБО** згорѣныя ренетровъ, **АБО** смерти или хоробы слѣжебника...” (АЗР, т. 3, 1557, с. 82). Почергове вживання сполучників **албо** чи **ал(ь)бо** для вираження однакових функцій в одній пам'ятці, а іноді й документі, за словами О. Зелінської, „ілюструє взаємодію різних мовних стихій” [15, с. 118].

Пам'ятки української мови XVI ст. засвідчують використання сполучника **ал(ь)бо** у пре- чи постпозиції щодо інших сполучників у розділовій функції – **ци албо/албо чы**: „... комоу парлан(с) **ци а(л)бо** такаа ко(л)бекш коро(с)та кды боуде(т) пн(н) здра(к) боудетъ” (УТ, XVI ст., с.11, КІС); „... чы за Нерона, **АЛБО** чы за Деоклетяна, **АЛБО** чы за Уляна ѡпостаты, тепер церзковъ божая вокетъ...” (Антир,

⁷ К. Городенська сполучники, ужиті в пояснювально-ототожнювальній функції, виокремлює у групу сполучників сурядності-підрядності [10, с. 38–39].

Вільна, 1599, с. 681, КІС). Можна припустити, що таке нагромадження сполучників з однаковими функціями свідчить про витіснення з ужитку запозики й утвердження власних сполучних засобів.

Наступні ілюстрації фіксують сполучник *албо*, використаний почергово зі сполучниками *если*, *чили* для приєднання однорідних членів речення в позиції підрядної з'ясувальної непрямо-питальної частини, що залежить від опорного дієслова в головній частині складнопідрядного речення (у таких реченнях при дієслові здебільшого стоїть заперечна частка *не*, яка підкреслює нерозуміння мовця конкретної обставини, ситуації в реченні): „Не ведаги, **если** зъ орды, **алболи** ⁸ откълъ ниълъ...” (АрхЮЗР I/1, Луцьк, 1586, с. 228) – у реченні сполучник *албо* підсилений енклітикою *ли* (li) ⁹; „А тепер дошла мене такава бѣдѣмость... нѣж, сначь, Стефанко Зызаній который и божьимъ и свѣтскимъ правом, яко еретникъ отъ сполечности людскоѣ выклятый... нѣтъ ведома, **если** своєю волею, **чили** теж порадою, **албо** помощью пановъ ... етьт впробаженъ до манастыря” (АЗР, т. 3, 1599, с. 197); „Теды пытаютца, **если** католикъ, **албо** ѹнятъ” (АЗР, т. 4, 1600-1605, с. 230). У конструкціях сполучники виконують подвійну функцію – розділову і непрямо-питальну.

У **пояснювально-ототожнювальній** функції сполучник *албо* приєднує слово чи словосполучку, що виражає те саме поняття: „лежникъ **албо** трѣдныхъ словъ выклядъ” (Зерц, Почаїв, 1618); „ѣ(v)ліѣ ѹчтеноѣ **албо** тълмачена ѣ(v)лькїѣ” (УЄ, Унів, 1696) – у пропонуваніх ілюстраціях К. Ставровецький так намагався увиразнити, конкретизувати попередню думку, добирав зрозуміліші слова для чіткішого сприйняття змісту того або того поняття); „казалъ теди горѣлки дати и по квартѣ **албо** ковшовѣ до старшинны на добре ердце выпилъ зъ дрѣгми” (ДС, р. 2, ч. 2).

Сполучник *албо* наявний в українській науковій літературі XVI–XVII ст. І. Ужєвич у «Граматиці слов'янській» для оформлення розділових семантико-синтаксичних зв'язків подає два сполучники *або* й *албо* [33]. Прикметно, що Б. Грінченко у „Словнику української мови” теж реєструє ці сполучники як виразники розділових семантико-синтаксичних відношень [28, т. I, с. 3, 6].

Отже, в українській мові XVI–XVII ст. сполучник *албо* презентований у конфесійній, полемічній, художній літературі, однак найчастіше він функціонує в актових книгах, тексти яких „підживлювала” саме польська мова.

Сполучник *албо* вийшов з ужитку в українській літературній мові, діалектологи засвідчують його в окремих південно-західних та північних говорах (бойківських [23, I, с. 34], західнополіських [1, I, с. 2], буковинських [29, с. 18]). Є припущення, що в західних говорах української мови використання сполучника *албо* підтримано польським впливом [17, с. 37]. У сучасній польській мові цей сполучник є нормативним [51, с. 47].

Іншим запозиченим сполучником у пам'ятках української мови XVI–

⁸ „Словник української мови XVI – I пол. XVII ст.” подає сполучник *алболи* в окремій словниковій статті [СУМ^{XVI-XVII} вип. 1, с. 92–93].

⁹ О. Мельничук зауважує, що для оформлення розділового зв'язку ця частка могла використовуватися самостійно або ж у поєднанні з іншими сполучниками (пор.: *чи* і *чили*, у чеській мові *nebo* і *neboli* [18, с. 199]).

XVII ст. є *алиас* (*алияс*). У словнику польської мови XVI ст. немає окремої статті зі словом *алиас*, а лише зазначено, що його скороченою формою, імовірно, є сполучник *али* (*ali*) у протиставній, пояснювально-ототожнювальній функціях [49, т. I, с. 139], натомість лексикографічні праці польської мови XIX ст. подають слово *алиас* як застаріле з вказівкою на латинське походження [48]. Отже, мова-джерело запозички *алиас* є латинська, а польська виступає як посередник.

В аналізованих текстах української мови виявлено сполучник *алиас*, що виражає **пояснювально-ототожнювальні** семантико-синтаксичні відношення; приєднує слово, що уточнює, пояснює попередню власну назву або поняття: „добрами Ве(р)бичо(м), ала(с) Вграново(м)” (ДМВН, с. 254, 255) (прикметно, що в іншому реченні грамоти маємо сполучник *албо*: „а добрами Вграново(м), а(а)бо Ве(р)бичо(м)” (там само)); „... третє(г)о дна, кгда протє(с)тѣючн(н), вѣдѣчи бє(з)пє(ч)нын ти(н) трохи здоро(в)є свого ω(т) рєкєлнзл(н)то(в) ала(с) козак(о)в...” (ДМВН, 1650, Житомир, с. 204). Цей сполучник здебільшого наявний в актових книгах (див. СУМ^{XVI-XVII}, вип. 1, с. 97), адже український писар часто використовував кліше-штампи на зразок латинсько-польського діловодства [21, с. 37]. О. Макарова, досліджуючи пам'ятки канцелярійно-урядового стилю XVI–XVII ст., зазначає, що в тогочасну українську мову проникало чимало латинізмів через посередництво польської, особливо після Люблінської унії, що спричинилося, з одного боку, до ведення актових книг двома мовами, а з іншого, до «другої хвилі латинізації мови українських канцелярій» [16, с. 19].

В українській мові XVI–XVII ст. для вираження **протиставних** семантико-синтаксичних відношень спорадично вживають сполучник *атоли*: „... а хотѣ ещє ничого не сталося, не только аншого..., але и добраго, атоли есмо такъ нецарганьвы, же насъ за отщепенцов и за еретниковъ людє ѡднѣтѣ...” (АЗР, т. IV, 1595, с. 98); „Атоли чые краи, в которыхъ коли жи и живѣ, о брыдкнх а не толко дѣховной, але ни свѣцкой христѣликой особѣ немлежачнхъ ексцєдхъ его, могѣт каждомѣ пыталючомѣмъ спрѣвѣ дати” (Апокр., 1597-98). Пам'ятки польської мови XVI ст. фіксують незначну кількість прикладів зі сполучником *атоли* (*atoli*), на відміну від речень з *але* (*ale*), який теж використовували у протиставній функції (пор.: 18 і 29937 разів [49, т. I, с. 228, 116]). За спостереженнями С. Лінде, у польській мові сполучник *атоли* (*atoli*) використовували до XVIII ст. [49, т. I, с. 116, 228]. Сучасні польські лексикографічні праці трактують *атоли* (*atoli*) як застарілий [51, с. 143].

У досліджуваних текстах активним є інший сполучник у протиставній функції – *леч*. Він виник від поєднання часток *le (*тільки*) й *če [39, с. 282]. У польській мові його виникнення датують XV ст. [43, с. 441; 39, с. 282], а в українській – XVI ст. [5, с. 36]. *Леч* кодифікований у «Граматиці української мови» XVII ст. Івана Ужєвича [33].

Відомий цей сполучник і чеській мові. В. Махек указує, що первинно слово *леч* позначало «*тільки якщо*» > «*але якщо*», де *le* (*ле*) > *ale* (*але*), а *če* (*че*) > *ač* (*jestliže/якщо*) > *le ač* [45, с. 323–324], відтак у протиставній функції його почали використовувати значно пізніше [38, с. 365–366]. Як повторюваний сполучник *леч...леч* (*leč... leč*) у розділовій функції фіксують у польській і чеській мовах [40, с. 292; 38, с. 365–366].

В українській мові XVI–XVII ст. конструкції зі сполучником *леч*, що виражає **протиставні** семантико-синтаксичні відношення, здебільшого переважають у пам'ятках судочинства: „А та(к) я, Рома(н) ... розмысл(в)шнма на то добре и взыавши стачочнью радѣ шч стрыеб... без жадного принѣженя, *леч* с тых причин ... и по своій доброн воли прода(л) и заве(л)...” (Вол. Гр., XVI ст., с. 59); „...азали пото(м) апрокована маеця быти рѣчь правдиама Іер(с)лимомз нечреба гордичи, ижз ееть ѹкогнмз *леч* маки еѣон по(в)ны(н)...” (ЛГМ, XVII ст.); „Не каждомѣ в правдѣ писмѣ тые коуѣтки признае(т) не историмз посполитимз, не поетовз и флѣоковз поганикнхъ вымыслнымз и часто пригоднымз писмамз *леч* признае(т) писмѣ б(г)од(х)новенномѣ, пре(з) д(х)з с(т)го...” (УС, Унів, 1696).

О. Безпалько твердить, що в українській мові цей сполучник вийшов з ужитку приблизно в XVIII ст. [2, с. 174]. Натомість у нормативних словниках польської і чеської мов його подано з обмежувальною позначкою «книжний» [46, с. 390; 50, с. 161].

Аналізовані тексти української мови, окрім запозичених сурядних сполучників, фіксують низку підрядних.

Одними із частовживаних запозичень є сполучники із секундарним дієслівним компонентом **-вѣмз – лѣовѣмз, лѣовѣм, бовѣмз** (форма I ос. одн. дієслова *wiedzieć* (знати), що виражають **причинові** семантико-синтаксичні відношення. Польський етимолог В. Борись схиляється до думки про те, первинно утворився сполучник *bowiem* (поєднання сполучника *bo* і дієслівної форми *wiem*), у польській мові його датують XIV ст. на позначення «*jak mi wiadomo*», із XV ст. *bowiem* поєднується зі сполучником *a* > *abowiem* > *albowiem*, саме остання форма поширюється з XVIII ст. і стає нормативною у польській мові [39, с. 18, 36; 46, с. 13].¹⁰

Як пізніше утворення **лѣовѣм** зі сполучника **лѣовѣм** підтверджують і кількісні дані, фіксовані у словнику польської мови XVI ст., відповідно 18 і 7472 рази [49, т. 1, с. 39]. Аналогічну ситуацію простежуємо і в українській мові окресленого періоду: у текстах переважають речення саме зі сполучником **лѣовѣм** (наприклад, у творі С. Зизанія „Казання св. Кирила” автор використовує сполучник **лѣовѣм**, рідше **бовѣм**, натомість **лѣовѣм** не виявлено): „...и поплн(т) около корогн его. И Паве(л) пише(т) кожного спрва явна бѣде(т). **лѣовѣ(м)** днь шкаже(т), **понева(ж)** шгне(м) шкрые(т)гла...” (Подем. л-ра, С. Зиз., 1596, Вільно, с. 47); „Днѣен бог на вышотѣ, ѣ величествѣ славы скон, и страшен зѣло, **лѣовѣ(м)** пред лицѣм сго страшном славы херовіми и ерафіми лица своа закрябають” (Перло, 1646); „Але днѣнѣшій вз глѣбннѣ

¹⁰ Є й інший погляд на походження сполучників **абовѣмз, албовѣм**. Історики польської мови виводять їх зі сполучення *a-li-bo-wiem* чи *a-le-bo-wiem*, де частки *li* й *le* мають обмежувальну функцію «*тільки*»; натомість А. Брюкнер уважає, що *albo* первинно могло вживатися у причиновій функції, подібно до сполучника *bo*, і поєдналося з дієслівною формою *wiem* для вираження причинових семантико-синтаксичних відношень [43, с. 486; 40, с. 3].

смирєніа евоґо. **Бовѣм** днѣ чо не мálый, нж бог чоѣ, котóрый тáкз великѣю махѣнѣ,
свѣт еѣ, небо н зѣмлю, сз всѣю крaсотою сґдó сзтворѣв” (Перло, 1646).

Наступні ілюстрації засвідчують, що сполучник **БОВѢМ (БОВІМ)** стоїть після другого слова в реченні: „... тогда ели кто вл(м) рече(т), ово тѣ Хґ; а(л)бо о(н) де не вѣ(р)тє. Повѣтанѣ(т) **БОВѢ(М)** лжехристи н лживє пророци” (Подем. л-ра, С. Зиз., 1596, Вільно, с. 78); „Тєди вѣдай, їж в послѣднїа днї настaнѣть члси лючнн, бѣдѣть **БОВІМ** члвѣковє самолѣцї, сребролѣцї, надѣтї, гордї, блвзнірцї” (Коп.Пал., 1621). Прикметно, що в польській мові, за твердженнями В. Дорошевського, у підрядній частині причини сполучник **bowiem** здебільшого займає секундарну позицію [48]. Наведені речення засвідчують той факт, що польський вплив на українську мову окресленого періоду позначився не лише на фонетиці чи лексиці, а й на синтаксисі.

В. Сич у дослідженнях полемічних текстів XVI – поч. XVII ст. зазначає, що ці сполучники найактивніше функціонували у творах С. Зизанія, а найменше в І. Вишенського [27, с. 184–185]. Принагідно зауважимо, що П. Беринда у «Лексиконі» тлумачить церковнослов'янські сполучники **ибо, зане** за допомогою сполучника **мобѣм** [3]. Цю «аппліфікаційну манеру» лексикографа – подавати значення, пояснення церковнослов'янських реєстрових слів польськими запозиченнями – констатує Л. Полюга у дослідженні тогочасної української абстрактної лексики [24, с. 65].

В українській мові XVI–XVII ст. зафіксовано запозичені сполучники, другим компонентом яких є частка **-кольвекъ/ъ, -кольве** на позначення „узагальненості” („*partykula uogólniająca*”), саме вона увиразнює функцію допусту сполучників, з якими поєднується: **ачкольвекъ/ ачнѣмѣ, ве** 500; 39, с. 17–18]: „Но дѣи мы о томъ третamentѣ ѣ пана Чаплнча перепытывалнє н до рѣкѣ евоуѣ дати его проши, ннжли дѣи панъ Чаплнчъ, **ачкольвекъ** былъ прнѣцѣлѣ намъ чотѣ третamentѣ указати, **але** его не ѣказалъ, чолько зъ него копѣю далъ” (АрхЮЗР, 1/1, Луцьк, 1570, с. 21); „Православный: **ачкольвекъ** нашего православіа нѣкаторє чннѣть **чо** протнєво воли бошой, а вшакъ же не зъ ѣпрнїмоє назѣытѣ хотн, **але** яко бы сз прнмѣѣ” (Пит., РИБ VII, 1603, с. 105, КІС). Підрядна частина допусту зі сполучником **ачкол(ь)векъ** стоїть у препозиції, а в головній ужито співвідносні слова – **але, то**.

Загалом цей сполучник відомий у західнослов'янських мовах з XV ст. [45, с. 33]. У польській мові використання сполучника **aczkolwiek** від XVII ст. поступово звужується, хоча він кодифікований у лексикографічних працях XIX ст. [44, т. 1, с. 4; 47, т. 1, с. 6] і презентований у сучасній польській літературній мові [46, с. 3].

В українській писемності XVI–XVII ст. фіксуємо сполучники, запозичені за посередництвом польської мови, зокрема чеського походження: **ачти, чили, поневаж** та ін. Прикметно, що деякі з них і дотепер використовують у сучасній польській мові як нормативні, наприклад **поневаж** (*ponieważ* – «через те що, бо»).

Слово **поневаж** – результат семантичної видозміни давнього **поневаже** („з того часу як; після того як”), запозиченого з чеської мови *poněvadž*, у якій він

утворився поєднанням применника *po* („но, після”) із займенником *nje* („то, те”), часткою *va* (частка), займенниковим елементом *-d* та часткою *že* („же”) [25, с. 232; 14, т. 4, с. 511-512]. В українській мові цей сполучник видозмінився у форму **поневаж**, яку датують XIV ст. [31, т. 2, с. 1179]. Як реєстрове слово сполучник **поневаж** поданий у словнику української мови другої половини XVII ст. „Синонимѧ лавеноросскаа ” [26, с. 7].

У пам’ятках української мови XVI–XVII ст. сполучник **поневаж** приєднує до головної підрядну частину **причини**: „... тын дары называються дары дѡдѡ (т)го **поневаж** и (х) дѡдѡ (т)ый дарѡдѡтѡ” (Зерц., Почаїв, 1618).

У структурі з підрядними причини після сполучника **поневаж** може використовуватися інший сполучник – **ижи**: „шнын стын мѡдѡжж [. . .] ѡчиниллз [. . .] забѡйтѡ [. . .] але **поневаж** ижж был” ранѡ (н) тыми двома неко (л)лѡбыми ранами, а нѡ ю (ж) и третью задати согѡ додѡдѡтн (л). лѡчз здр (з) до лѡкарѡ ѡдѡ (л)сѡ” (Лѡк., Острог, 1607, с. 100, КІС); „ѡ **поневаж** ижжыа вѡѡ на злѡѡ шберѡдѡн, слѡшнѡ прѡрѡкж жнѡ (т), нѡздзнымз назывѡѡ (т) мѡвѡчн. Зѡправды прожнѡлѡ трѡзѡжн (т) вшѡлѡкѡй чѡкж жнѡѡчѡй” (Лѡк., Острог, 1607, с. 126, КІС). З одного боку, таке нагромадження сполучників зумовлене передовсім нечіткою диференціацією саме поліфункційного сполучника **ижж**, а з іншого – у пам’ятках польської мови XVI ст. уживання обох сполучників *poniewaŹ iŹ*, що приєднували до головної підрядну частину причини, було звичним явищем [42, с. 229], а це свідчить, що синтаксичні конструкції тогочасної української мови теж зазнавали іншомовного впливу.

В українській мові XVI–XVII ст. сполучник **поневаж** наявний у пам’ятках конфесійного, офіційно-ділового, наукового стилів. Як виразник причинових семантико-синтаксичних відношень засвідчений в українській мові I пол. XIX ст. – у граматиці І. Могильницького [19, с. 187], як фонетичний варіант *поневач* зберігся у мові лемків [4, с. 162].

В інших слов’янських мовах, зокрема в чеській, польській, сполучник **поневаж** (*poniewaŹ, poněvadŹ*) закріпився у функціях причини, часу, допусту [41, с. 574–575].

У сучасній українській літературній мові сполучник **поневаж** не використовують.

Спостереження над запозиченнями сполучників з польської мови в українську XVI–XVII ст. свідчать, що для більшої частини запозик мовою-джерелом є безпосередньо польська, значно менша кількість увійшла опосередковано – з чеської чи латинської мов.

Появу пропонованих до розгляду іншомовних сполучників в українській мові датують XV–XVI ст. (виняток становлять сполучники **альбо** й **поневаж** з XIV ст.), періодом, у якому Україна переживала історичні, політичні, національно-культурні зрушення. Прикметно, що використання цих запозик виявлено в різножанрових текстах, проте в основному ці сполучники трапляються в актових книгах, полемічних трактатах.

Аналізовані лексеми не увійшли в нормативний словник української мови, на відміну від сучасних польської чи чеської мов. Окремі сполучники – **альбо**,

поневаж (поневач) – збереглися в українському діалектному мовленні.

Поданий огляд сполучників, фіксованих у пам'ятках української мови XVI–XVII ст., не вичерпує проблеми функціонування полонізмів зосібна й запозичень загалом, а натомість передбачає нові дослідження в напрямі українсько-польських мовних зв'язків.

ДЖЕРЕЛА ТА ЇХ СКОРОЧЕННЯ:

- АЗР Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией. – Спб., 1848. – Т. III; 1851. – Т. IV.
- Антир Антиризи́с або апологія проти Христофора Філалета. – Вільна, 1599 // РИБ. – Т. XIX : Памятники полемической литературы в Западной Руси. – Пг., 1903. – Кн. 3. – С. 477–982; КІС.
- Апокр. *Апокрисиз мѣо ш^тповѣдь на книжки о изборѣ берестейскомз... чере^з Христофора Филлета врхлѣ дана.* – Острог, 1598-1599. – [Електронний ресурс]. – Доступно з : http://izbornyk.org.ua/old14_16/old14_18.htm
- АрхЮЗР Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной Комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – К., 1859. – Ч. 1, Т. I; 1876. – Ч. 6, Т. I. – Зберігається у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України.
- ВКЛ Другий (Волинський) статут Великого князівства Литовського 1566 року. – [Електронний ресурс]. – Доступно з : <http://litopys.org.ua>.
- Вол. гр. Волинські грамоти XVI ст. / Уклад. : Василь Богданович Задорожний. Антоніна Михайлівна Матвієнко; НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т археології. – К. : Наук. думка, 1995. – 245 с.
- ДМВН Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. (збірник актових документів) / Підгот. до вид. В. В. Німчук та ін. – К. : Наук. думка, 1981.
- ДС Дневникъ Симеона Окольскаго. 1638. / Лѣтопись событій въ Югозападной Россіи въ XVII вѣкѣ составилъ Самоиль Величко. Т. IV. Приложения. К., 1864. – С. 183–296. – [Електронний ресурс]. – Доступно з : <http://izbornyk.org.ua/samovyd/sam21.htm>.
- ЕСУМ Етимологічний словник української мови: в 7 т. / [за ред. О. С. Мельничука]. – К. : Наук. думка, 1982 – 2006. – Т. I–VII.
- Зерц *Сѣа кнѣга нарицаемаа зерцало бѣголюбїи, избрѣанна ш^т мншгнхз кнѣ бѣголюбїкнхз и трѣдолубїе^н изставлена еромонаха Кирила Транзквилона.* – Почаїв, 1618. – Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України.
- КІС Картотека «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.» – Зберігається у відділі української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (Львів).
- Коп.Пал. Копистенський Захарія. Палінодія. – К., 1621. – [Електронний ресурс]. – Доступно з : http://litopys.org.ua/old17/old17_03.htm.
- ЛГМ *Лѣтописъ монастыря густынского.* – XVII ст. – [Електронний ресурс]. – Доступно з : <http://izbornyk.org.ua/gustmon/gusm.htm>.
- Лђк. Лђкарство на вспалій смѣслѣ чоловѣчїй а особливе на затвредђлѣе

- ср(д)ца людскіе заведеніе свѣтому альбо ўкими грѣхами бж(с)твеннаго іванна златоустаго до феѡдора мниха... – Острог, 1607. – Зберігається у фондах Львівського державного історичного музею, шифр Сд 176; КІС.
- Перло *Сїа книга названная Перло Многоцѣнноѡ. Составленна Трудолѣбіємъ: прѣзъ Кирилъ Транквѣлюна.* – Чернігів, 1646. – Зберігається у відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України.
- Пит.РИБ *Питання і відповіді православного папіста.* – Б. м. н., 1603. – РИБ. – Т. VII : *Памятники полемической литературы в Западной Руси.* – Кн. 2. – СПб, 1882. – С. 1–110; КІС.
- Подем. л-ра *Пам'ятки полемічного письменства кінця XVI і початку XVII в. / Кирило Студинський.* – Л. : Вид-во НТШ, 1906. – Т. I.
- ССУМ *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : у 2 т. / [за ред. Л. Л. Гумецької].* – К. : Наук. думка, 1977–1978. – Т. I–II.
- СУМ^{XVI-XVII} *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. : у 28 вип. / НАН України Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича; гол. ред. Д. Гринчишин.* – Л., 1994–2006. – Вип. 1–13.
- УЄ *Транквіліон Ставровецкій Кирилл. Єѡіє Ѹчителноѡ (Передмова).* – Унів, 1696. – Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України.
- УТ *Український травник.* – Б. м. н., XVI ст. // *Romanoslavica.* – București, 1967. – Vol. XVI. (Фотокопія між С. 384–385); КІС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Аркушин Г.* Словник західнополіських говірок : У 2 т. / Г. Аркушин. – Луцьк : Редакц. вид. від-л «Вежа» Волин. держ. у-ту ім. Лесі Українки, 2000. – Т. I (А-Н). – XXIV + 354 с.
2. *Безпалько О. П.* Нариси з історичного синтаксису української мови / О. П. Безпалько. – К. : Рад. школа, 1960. – 236 с.
3. *Беринда П.* Лексіконі славенорвсскій, и имену тлікованіє / Памво Беринда. – К., 1627. – [Електронний ресурс]. – Доступно з : <http://litorys.org.ua>.
4. *Верхратський І.* Про говор галицких лемків / Іван Верхратський // *Збірник фільольогічної секції НТШ.* – Л. : Наклад. Товариства, 1902. – Т. V. – С. 162–163.
5. *Булаховський Л. А.* З історичних коментарів до української мови: сполучники і сполучні групи (речення). Синтаксичні особливості при них / Л. А. Булаховський // *Наук. записки КДУ.* – К., 1946. – Т. V. – Вип. 2. – С. 31–71.
6. *Герман К. Ф.* Особливості складного речення в буковинських говірках / К. Ф. Герман // *Праці XII Респ. діалект. наради.* – К. : Наук. думка, 1971. – С. 274–282.
7. *Гриценко С. П.* Історія дослідження українського лексику XVІ-XVІІ ст. / Світлана Павлівна Гриценко. – *Studia Linguistica.* – Вип. 8. – 2014. – [Електронний ресурс]. – Доступно з : <http://irbis-nbuv.gov.ua/>.
8. *Гриценко С.* Польські лексичні запозичення XVІ-XVІІ ст. / Світлана Гриценко. – *Studia Linguistica.* – Вип. 2. – 2009. – [Електронний ресурс]. – Доступно з : http://www.philology.kiev.ua/library/zagal/Studia_Linguistica.../123_129.pdf.

9. Гонтарук Л. Характер запозичень із польської мови в українську XVI – першої половини XVII ст. / Лариса Гонтарук. – Проблеми слов'янознавства. – 2004. – Вип. 54. – С. 78–103. – [Електронний ресурс]. – Доступно з : <http://lnu.edu.ua/slavyistyka/n54/08.pdf>.

10. Городенська К. Сполучники української літературної мови : монографія / Катерина Городенська. – К. : Ін-т укр. мови; Видав. дім Дмитра Бураго, 2010. – 208 с.

11. Гумецька Л.Л. Вторинні сполучники і їх синтаксичні функції в українській грамотах XIV–XV ст. / Л. Л. Гумецька // Дослідження і матеріали з української мови. – К. : Вид-во АН УРСР, 1960. – Т. II. – С. 31–44.

12. Гумецька Л.Л. Фонетичні субституції в староукраїнських запозиченнях з польської мови / Л. Л. Гумецька // Дослідження і матеріали з української мови. – Т. 5. – К., 1962. – С. 53–62.

13. Дзензелівський Й.О. Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі / Й. О. Дзензелівський. – К. : Наук. думка, 1969. – 212 с.

14. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / [за ред. О. С. Мельничука]. – К. : Наук. думка, 1982 – 2006. – Т. I–VII.

15. Зелінська О. Полонізми в українських барокових проповідях XVI–XVII століть. / Оксана Зелінська // Писемні пам'ятки: сучасне прочитання / Відп. ред. Г. Дидик-Меуш. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2011 (Серія „Історія мови”). – С. 113–122.

16. Макарова О. Овруцька замкова книга 1678 р. як джерело дослідження історії української та польської мов / Ольга Макарова // Книга Овруцького замкового уряду 1678 р. Серія «Волинський текст : пам'ятки української мови». Вип. 2 / Підгот. до вид. О. Ю. Макарова. – Житомир, 2013. – С. 5–25.

17. Медведєв Ф. П. Система сполучників в українській мові: короткий нарис / Ф. П. Медведєв. – Х. : Вид-во Харк. ун-ту, 1962. – 92 с.

18. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення / О. С. Мельничук. – К. : Наук. думка, 1966. – 326 с.

19. Могильницький І. Грамматика #зыка СлавеноруΣкоgw / Іван Могильницький // Фільологічні праці Івана Могильницького / видав М. Возняк. – Л. : Вид-во Українсько-руський архів ; др-ня НТШ, 1910. – Т. 5. – С. 71–225.

20. Мозер М. Причинки до історії української мови / За заг. ред. С. Вакуленка. – Х. : Харк. історико-філолог. тов-во, 2008. – XVI + 831 с.

21. Мойсієнко В. Акти Житомирського уряду кінця XVI – початку XVII ст. – важливе джерело вивчення тогочасної української літературно-писемної мови / Віктор Мойсієнко // Акти Житомирського гродського уряду: 1590 р., 1635 р. Серія актових документів і грамот: Пам'ятки української мови / Підгот. до вид. В. М. Мойсієнко. – Житомир, 2004. – С. 5–41.

22. Огієнко І. Українська літературна мова XVI ст. і український Крехівський апостол: Літературно-лінгвістична монографія / Іван Огієнко. – Варшава, 1930. – Т. 1. – 520 с. – Т. 2. – 192 с.

23. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок / М. Й. Онишкевич. – К. : Наук. думка, 1984. – Ч. I (А–Н).

24. Полога Л. Українська абстрактна лексика XIV – першої половини XVII ст. / Л. М. Полога ; відп. ред. Л. В. Паламарчук. – К. : Наук. думка, 1991. – 238 с.

25. *Потебня А. А.* Из записок по русской грамматике : в 4 т. / А. А. Потебня. – М. ; Ленинград : АН СССР, 1941. – Т. IV : Глагол. Местоимение. Числительное. Предлог. – 320 с.
26. **Синоніма славенороскаа** // Житецький П. Нарис літературної історії української мови XVII в. З додатком словника книжної української мови за рукописом XVII віку / Павло Житецький. – Л. : Українське видавництво, 1941. – [Електронний ресурс] . – Доступно з : <http://litorys.org.ua>.
27. *Сич В. Ф.* Підрядні речення причини у пам'ятках українського полемічного письменства к. XVI – поч. XVII ст. / В. Ф. Сич // Наукові записки ЧДПІ ім. 300-річчя возз'єднання України з Росією. Серія філол. наук. – Черкаси, 1960. – Т. XV. – Вип. 5. – С. 179–188.
28. Словарь української мови : у 4 т. / под ред. Б. Д. Гринченко. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958–1959 (перевид. фотомех. сп.). – Т. I–IV.
29. Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н. І. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.
30. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. : у 28 вип. / НАН України Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича; гол. ред. Д. Гринчишин. – Л., 1994–2006. – Вип. 1–13.
31. *Срезневский И. И.* Материалы для Словаря древнерусского языка по письменным памятникам / Измаил Иванович Срезневский. – СПб. : Типограф. Императ. акад. наукъ, 1893–1911. – Т. I–III.
32. *Титаренко В.* Критерії виділення та методологічні аспекти дослідження запозичених слів (На матеріалі актових книг північноукраїнського ареалу) / Валентина Титаренко // Лексикографічний бюлетень: Зб. наук. пр. – Київ : Ін-т укр. мови НАН України, 2011. – Вип. 20. – С. 180–192. – [Електронний ресурс]. – Доступно з : <http://eprints.zu.edu.ua/10117/1/Титаренко%202.pdf>.
33. *Ужевич І.* Граматика слов'янська. Паризький рукопис (1643) / Іван Ужевич. – К. : Наук. думка, 1970. – [Електронний ресурс]. – Доступно з : <http://litorys.org.ua/uzhgram/uz.htm>.
34. *Фаріон І.* Мова – краса і сила. Суспільно-креативна роль української мови в XI – середині XIX ст. / Ірина Фаріон. – Л. : Вид-во Нац. у-ту «Львівська Політехніка», 2007. – 168 с.
35. *Царалунга І.* Польські мовні запозичення у староукраїнських текстах Вижівської актової книги / Інна Царалунга // Проблеми слов'янознавства. – 2012. – Вип. 61. – С. 225–230. – [Електронний ресурс]. – Доступно з : <http://www.lnu.edu.ua/page/n61/024.pdf>.
36. *Царук О.* Українська мова серед інших слов'янських: етимологічні та граматичні параметри / Олександр Царук. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 1998. – 322 с.
37. *Шевельов Ю.* Історична фонологія української мови / Юрій Шевельов. – Х. : Арта, 2000. – 1054 с.
38. *Bauer J.* Vývoj českého souvětí / Jaroslav Bauer/ Studie a práce lingvistické. – Т. IV. – Praha : Československé Akad. věd, 1960. – 402 s.
39. *Boryś W.* Słownik etymologiczny języka polskiego / Wiesław Boryś. – Kraków : Wyd-wo literackie, 2005. – 864 str.
40. *Brückner A.* Słownik etymologiczny języka polskiego / Aleksander Brückner. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1957. – 806 str.

41. Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena. Spojky, částice, zájmena a zájmenná adverbia. – Praha : Academia, 1980. – Sv. 2. – 783 s.
42. *Kawyn-Kurz Z.* O funkcjach spójników że, żeby, iż w Pamiętnikach Paska (na marginesie prac nad słownikiem Pamiętników) / Zofia Kawyn-Kurz // Poradnik językowy. – 1958. – Z. 5. – S. 221–232.
43. *Klemensiewicz Z.* Gramatyka historyczna języka polskiego / Zenon Klemensiewicz, Tadeusz Lehr-Splawiński, Stanisław Urbańczyk. – Warszawa : Państw. Wyd-wo Naukowe, 2 wyd., 1964. – 596 str.
44. *Linde M.* Samuel Bogumił. Słownik języka polskiego / M. Samuel Bogumił Linde. – Lwów : imienia Ossolińskich, 1854. – T. I (A–F). – 681 str.; 1858. – T. IV (P). – 740 str.
45. *Machek V.* Etymologický slovník jazyka českého a slovenského / Vaclav Machek. – Praha : Naklad. Československé Akad. věd, 1957. – 627 s.
46. Nowy słownik poprawnej polszczyzny / red. A. Markowskiego. – Warszawa : Wyd-wo Naukowe PWN, 2002. – 1789 s.
47. Słownik języka polskiego: tomy 1–8 / red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego. – Warszawa : PIW [wydanie fotoofs.], 1900. – T. I (A – G). – 955, [1] str.; 1902. – T. II (H–M). – 978 str.
48. Słownik języka polskiego / [red. Witold Doroszewski]. – Warszawa : PAN, 1958–1968. – T. I–X. – [Електронний ресурс]. – Доступно з : <http://sjp.pwn.pl>.
49. Słownik polszczyzny XVI wieku: tomy 1–33 / [Kom. red. Stanisław Bąkii], Instytut Badań Literackich PAN. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Wyd-wo PAN, 1966. – T. I (A–Bany). – 304 str.; 1969. – T. IV (Cz–Deżysty). – 610 str.
50. Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost / [red. Jozef Filipec, CSc a jiné]. – Praha : Academia, 2001. – 647 s.
51. Uniwersalny słownik języka polskiego: tomy 1–4 / [red. S. Dubisz]. – Warszawa 2003 : Wyd-wo Naukowe PWN. – T. I (A–J). – 1313 s.

*Стаття надійшла до редколегії 01. 08. 2015
доопрацьована 10. 09. 2015
прийнята до друку 20. 10. 2015*

BORROWINGS FROM THE POLISH LANGUAGE AS TRACED IN UKRAINIAN ARTIFACTS OF THE 16TH - 17TH CENTURY

Tetyana Vysotska

*Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Ukrainian Language,
Universytets'ka Str., 1/234, 79001, Lviv, Ukraine,
phone: (032) 239 47 17*

The article identifies foreign origin conjunctions in the 16th–17th c. Ukrainian language texts. It also traces the source language of the borrowings and analyzes the use of conjunctions in the source language and in the artifacts under analysis. Moreover, further functions of the conjunctions

are studied.

Ukrainian-Polish contacts of the 16th – 17th c. play an important role within the system of inter-Slavonic relations. They were predetermined by territorial proximity, political and economic interests and links in various fields of social and cultural life, as well as due to closely allied nature of the languages.

On the basis of the card index of a historical dictionary of the 16th – 17th c. and personal observations, we could identify 30 foreign conjunctions borrowed directly from the Polish language, as well as from Check and Latin that entered the Ukrainian language through Polish.

In Ukrainian artifacts of the 16th – 17th c., researchers identify such coordinate conjunctions as **‘ал(ь)бо’** (**‘алболи’**), **‘алияся’**, **‘атоли’**, **‘леч’**, **‘чили’**, а.о., and such subordinate conjunctions as **‘ал(ь)бовем’** (**‘бовем’**), **‘ачкольвек’**, **‘поневаж’**, а.о.

One of the most widespread coordinate Polish-borrowed conjuncts in the texts under analysis is a conjunction **‘албо’**. It expresses punctuating, explanatory and identifying semantic and syntactic relations. The borrowing was first fixed in the Ukrainian language back in the 14th c., while its active spread can be traced in the 16th – 17th c. mostly in the language of courts. The latter can be explained by the fact that scribes were keeping records in Ukrainian and Polish. In modern Ukrainian literary language, conjunction **‘албо’** is not used. Some dialectologists recorded its use in some Ukrainian South-West and North vernaculars.

Another widely used conjunction that came into Ukrainian from Polish in the 16th c. is an adversative conjunction **‘леч’**. The conjunction stopped being actively used in the Ukrainian language approximately in the 18th c. Instead, the normative dictionaries of the Polish and Check languages record it with a restriction mark of ‘bookish’.

One more coordinate conjunction with an explanatory identifying function which was borrowed from Latin through Polish is **‘алиас’**. In the Ukrainian language of the period under research, the use of this conjunction is mostly traced in register books. It might be explained by the second wave of Latinizing of the Ukrainian registry offices of the time, as well as by the fact that Ukrainian scribes used clichés typical for Latin and Polish recordkeeping.

As to subordinate conjuncts, we could identify a widely used polonism conjunction **‘абовэм’**. It expresses causative semantic syntactic relations. In addition, there is another causative conjunction in the texts under study which entered the Ukrainian language from Check via Polish. It is **‘поневаж’**. The word resulted from a semantic modification of old use **‘поневаже’**. In the 16th – 17th c. Ukrainian language, it was traced in artifacts of religious, official business and academic styles. As a means of expressing causative semantic syntactic relations, it was recorded in the Ukrainian language of the first half of the 19th c. in the Grammar book by I. Mohylnytskyi. As a phonetic variation, it is preserved in the language of the Lemkos as *‘поневач’*. In other Slavonic languages, such as Check and Polish, the conjunction **‘поневаж’** (*poněvadž, ponieważ*) is fixed to express the functions of cause, time, and assumption. As to modern Ukrainian literary language, the conjunction **‘поневаж’** is not used here.

To express a function of assumption in compound syntactic constructions in the texts under research, the following Polish borrowed conjunction can be traced - **‘ачкольвекъ’/‘ачкольве’**. A second component in the conjunction is particle **‘-кольвекъ/ў’**, **‘-кольве’** to stand for ‘generalization’ (*partykula uogólniająca*). It is the particle that expresses the **assumptive** function of this conjunction. Since the 17th c., the use of conjunction *‘aczkolwiek’* in the Polish language has been narrowed, even though it was codified in the 19th c. lexicographic works and is normative for modern Polish language.

Therefore, tracing of borrowed conjunctions in the 16th – 17th c. Ukrainian language artifacts proves that most of them penetrated the Ukrainian language directly from the source language, which is Polish. The number of conjunctions entering Ukrainian via the mediation of Polish is much lower. The borrowed conjunctions under analysis are first recorded in the Ukrainian speaking domain in the 16th c., in particular from the period when Ukraine was going through historical, political, and national cultural change. It is notable that the use of the borrowings was recorded in different genres of texts, while the main source of their usage are register books and polemic treatises.

The borrowed conjunctions have not entered a normative dictionary of the Ukrainian language. Some of them (such as **'албо'**, **'поневаж'** (**'поневач'**)) are still used in dialect speak, unlike in modern Polish language where they are part of literary norm.

The presented overview of conjunctions recorded in the 16th – 17th c. Ukrainian language artifacts does not exhaust the problem of functioning Polish borrowed lexemes in particular, and borrowings in general. Instead, it offers new ground for research of Ukrainian-Polish language relations.

Key words: conjunction, Ukrainian-Polish contacts, borrowings, artifact, particle, syntactic constructions.